

М. Г. БУЛАХАЎ

АД'ЕКТЫУНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ З РОДНЫМ СКЛОНАМ У СТАРОЙ І СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Сярод тыпаў ад'ектыўных канструкцый беларускай мовы канструкцыі з родным склонам залежнага слова (назоўніка, займенніка) з'яўляюцца самымі разнастайнымі ў структурных адносінах і самымі частымі па ўжывальнасці.

Залежнае слова ў гэтых канструкцыях магло ўступаць у сэнсава-сіптаксічную сувязь з прыметнікам непасрэдна і з дапамогай прыназоўнікаў. У адпаведнасці з гэтым неабходна адрозніваць канструкцыі беспрыназоўнікавыя і канструкцыі прыназоўнікавыя.

І. БЕСПРЫНАЗОЎНИКАВЫЯ КАНСТРУКЦЫІ

У беспрыназоўнікавых канструкцыях старой беларускай мовы ў ролі галоўнага слова сустракаюцца пераважна наступныя прыметнікі: *беспечный, небеспечный, винный, невинный, виновный, невиновный, годный, негодный, достойный, недостойный, гордый, певный, непевный, пильный, послушный, непослушный, полный, потребный, причастный, непричастный, умеетный, неумеетный, чуждый*. У ролі залежнага ад гэтых прыметнікаў кампанента ўжываліся розныя па сямантыцы назоўнікі (займеннікі), якія абазначалі ва ўсіх гэтых канструкцыях аб'ект, у адносінах да якога праяўляецца прымета, названая галоўным словам.

І. Канструкцыя з прыметнікамі *беспечный, небеспечный* і формай роднага беспрыназоўнікавага сустракаецца ў дзелавай пісьменнасці ўсяго старажытнага перыяду, аднак у структурных адносінах яна не была прадуктыўнай; як сведчаць сабраныя матэрыялы, з гэтым прыметнікам спалучаліся нямногія назоўнікі (у нашых прыкладах толькі назоўнікі *здоровье* і *вольность*): *панъ Иванъ Зазевичъ отповеди и похвалки на здоровье мое чинить, для которого похваленья его не естемъ дей здоровья своего **безпечень*** (АВК, XXII, 9—10); *онъ панъ Протасовицкий, не будучи **безпечень** здоровья своего и маестности одъ ихъ милости..., далъ тое оповеданье свое до книгъ кгородскихъ Виленскихъ записать* (АВК, XX, 386); *за тымъ нхто своего права ани вольности **безпечень** уже не будетъ* (ДОИЗРК, 186).

Такая ж лексічная абмежаванасць з боку залежнага кампанента наглядаецца і ў адпаведных субстантыўных канструкцыях з адпрыметнікавымі назоўнікамі *небеспечность, небеспеченство* ў ролі галоўнага слова, параўн.: *И тое оповеданье свое, а **небеспеченство** здоровья своего Василь Ивановичъ далъ себе до книгъ земьскихъ записати* (АВК, XXI, 236); *не помнечи на заруку, которую дей до мене о **небезпечности** здоровья своего, жоны и тежъ слугъ и подданныхъ своихъ зъ уряду кгородского вынесъ* (АВАК, XVIII, 19); *видечи на себе квалтъ, погрозки и **небеспечность** здоровья своего, послалъ по пана Яна Карвовского, возного* (АВК, XX, 226).

У далейшым разгледжаная ад'ектыўная канструкцыя зусім выйшла з ужывання (аб іншых структурных тыпах канструкцый з прыметнікамі

беспечный, небеспечный гл. ніжэй), субстантыўная ж канструкцыя ўжываецца і ў наш час, параўн.: **небязпечнасць** пажару, вайны, паводкі.

2. Канструкцыя з прыметнікамі *винный, невинный, виновный, невинный* і формай роднага беспрыназоўнікавага лексічна не была абмежавана з боку залежнага слова, аднак для жывой беларускай мовы старажытнай пары яна, відаць, была ўжо архаічнай і таму сустракаецца толькі ў кніжных стылях (у помніках са стараславянскай моўнай асновай): *если бы кто татя вlamывающегося в дом его в ночи оцбилъ, не виненъ* крови его (Кат. Будн., 78 адв.); *се умышление семуудриемъ прельщенныхъ человекъ, многихъ погибели* **виновно** есть (ОЕВ, РИБ, VII, 684).

У далейшым (пасля XVII ст.) гэта канструкцыя не фіксуецца беларускімі пісьмовымі помнікамі, няма яе і ў сучаснай жывой і нісьмовай мове.

3. Канструкцыя з прыметнікамі *годный, негодный* і формай роднага беспрыназоўнікавага ў беларускай мове XV—XVII стст. была шырокаўжывальнай і прадуктыўнай; з гэтымі прыметнікамі маглі сінтаксічна спалучацца назоўнікі розных семантычных груп, напр. *вера, вина, каранье, смерть, животъ* (жыццё), *похвала, хвала, память, милость, ганьба, ненависть, честь* і інш.: *при тастаментах мают быти светки, веры* **годные** *а неподозреные* (ЛС 1529 г., раздзел V, § [17] 16); *и буду* **годенъ** *престола отца моего* (Скар., Премудр., 14 адв.); *и пали предъ ними, и небыли* **годни** *ниединое лютоости* (Скар., Нав., 25); *тотъ дей паробокъ его вже не однокротъ при лице былъ и лицо платилъ и вже есть* **годенъ** *шибеницы, а не пугъ* (АВК, XXI, 258).

Пазней у гэтай канструкцыі адбылася замена галоўнага кампанента — прыметнікаў *годный, негодный* запазычаным з польскай мовы прыметнікам *варты* (ад ням. Wert = Würde — годнасць). У сучаснай беларускай літаратурнай мове гэта відазмененая канструкцыя з'яўляецца агульнай нормай для ўсіх стыляў: *Радасць, вялікая, вартая* ўсяго *жыцця, ахаліла чалавека* (К. Ч. Бацька). *І наш пісьменніцкі абавязак — напісаць твор, варты* нашага народа (Я. К-с. Актуальныя праблемы).

У сувязі з разглядам гісторыі канструкцый з прыметнікамі *годный, негодный* важна адзначыць, што на базе старажытнага словазлучэння *веры годный* у беларускай мове, як і ў некаторых іншых славянскіх мовах, утварыўся складаны прыметнік *верагодны* (у знач. руск. *вероятный, подлинный, достоверный*), канструкцыя ж гэта перастала ўжывацца.

4. У значэнні, сінанімічным да значэння канструкцыі з прыметнікамі *годный, негодный*, у кніжных стылях даволі шырока ўжывалася таксама канструкцыя з прыметнікамі *достойный, недостойный* і родным без прыназоўніка. З боку залежнага слова гэта канструкцыя не мела абмежаванняў: *слово Хво припоминал о дѣлателю яко* **достойн** *мзды або заплаты своея* (Кат. Будн., 50 адв.); *въ нинѣшнее многмятежное и плачу* **достойное** *время* (ОЕВ, РИБ, VII, 856); *абысте были* **достойни** *и прійдучого небесного царствія* (Апокр., РИБ, VII, 1708).

Не змяніўшы сваёй структуры і значэння, гэта канструкцыя праз кніжныя стылі ўвайшла і ў сучасны агульналітаратурны абарот, параўн.: *Разнастайнейшай і ярчэйшай стала наша творчасць, і ў кожным з нас абудзілася смелае імкненне стаць мастаком, дастойным* вялікай эпохі (Я. К-с. Ясны і светлы наш шлях); *Чыё можа сэрца адклікнуца песняй, Дастойнай* тваёй маладосці пачэснай (П. Гл. Прывітанне радзіме).

5. Сінанімічнай да канструкцый з прыметнікамі *достойный, недостойный* была ў старой мове канструкцыя, якая ўтваралася прыметнікам

*пристойный, непристойный: але еще о то ничего недбаючи словы **непристойными** доброе славы его того пріятеля моего Дмитра соромотилъ* (АВАК, XVIII, 23).

Ужыванне гэтай канструкцыі магчыма і ў сучаснай мове, аднак практычна яна амаль не сустракаецца.

6. Канструкцыя з прыметнікамі *гордый* і родным беспрыназоўнікавым зрэдку сустракаецца ў XVI—XVII стст. толькі ў творах на рэлігійную тэматыку: *всибо безумнии и нещасливици, велми **горди** сѣть души своеѣ* (Скар., Премудр.).

Да нашага часу гэта канструкцыя не захавалася.

7. Канструкцыя з прыметнікамі *певный, непевный* у старажытнай беларускай мове ўжывалася, відаць, у размоўных стылях, а адтуль пранікла і ў юрыдычныя формулы дзелавай пісьменнасці: *каждый человекъ **певень** есть смерти, одножъ не певна есть година смерти* (АВК, XXII, 246); *с того дому... выехалъ, будучы онъ панъ Юрий того **певень**, же тая кляча безъ жадного подозрѣния его пана Биюского власная есть* (АВК, XX, 325).

Можна меркаваць, што гэта сінтаксічная мадэль была абмежавана з боку залежнага слова (назоўніка або займенніка), а ў далейшым яшчэ больш звужаліся магчымасці сэнсава-граматычнага спалучэння названых прыметнікаў з іншымі словамі, у выніку чаго канструкцыя гэта зусім перастала функцыяніраваць у беларускай мове і да нашага часу не дажыла.

8. З прыметнікамі *пильный* спалучалася форма роднага без прыназоўніка імён (займеннікаў) розных семантычных груп. Гэта канструкцыя была характэрна як для жывой мовы, так і для тых пісьмовых стыляў, якія базіраваліся на ёй; даволі часта яна сустракаецца, напрыклад, у юрыдычных актах і запісах, а таксама ў творах, якія адлюстроўваюць размоўную стыхію: *тые Ганцовичи на тотъ рокъ до пана его милости приходили и року **пильни** были* (АВАК, XVII, 12); *а они [установники] за то послуги своеѣ костельное мають быть **пильни*** (АВАК, XI, 37); *будуть повинни, уживаючи того хлѣба, справы церковное, яко на свещенниковъ прислушитъ, быти **пильни*** (АВАК, XI, 38); *Только того **пилни** будте* (Скар., Нав., 44 адв.).

Нягледзячы на тое, што прыметнік *пильны* ўжываецца ў беларускай мове і ў наш час, разгледжаны тып ад'ектыўнай канструкцыі не можа ўтварацца, таму што прыметнік гэты страціў граматычную здольнасць кіраваць родным склонам.

9. Шырокаўжывальнай і прадуктыўнай у старой беларускай мове была канструкцыя з прыметнікамі *послушный, непослушный* і родным беспрыназоўнікавым. З гэтымі прыметнікамі маглі спалучацца як назоўнікі са значэннем асобы (ці займеннікі), так і назоўнікі з адцягненым значэннем (ці займеннікі ў іх функцыі); нярэдка гэта канструкцыя ўскладнялася дадаткова формамі іншых ускосных склонаў, у прыватнасці творнага, меснага: *Што перво сего не казалі есмо вамъ **послушнымъ** быти пана Троцкого, пана Яна Юревича, и тежъ бояръ князя Семеновыхъ Михайловича Тоновскихъ Юрія а Петра; ино вжо тыми разы што бы есте были **послушни** Тоновскихъ* (АЛМ, I, 1, 96); *а я во всемъ розсудку твоего хочу **послушонъ** быти* (АВАК, XI, 30); *и на тотъ дей часъ мужъ мой Васько Федьковичъ Мизькегиръ, будучи **послушонъ** и жалосливъ шкоды суседнее, пошолъ на вреканые копы* (АВАК, XVIII, 16); *про то Мы судъ оногю, яко права **непослушного**, в року завитомъ на упадъ в речи здаемъ* (АВК, XXIX, II).

На фарміраванне гэтага тыпу словазлучэнняў непасрэдны ўплыў аказалі дзеяслоўныя канструкцыі з галоўным словам — дзеясловам *по-*

слухати і залежным ад яго імем у форме роднага склону без прыназоўніка, параўн.: князь Кошерский розказалъ бояромъ и людемъ Лушневскимъ жебы его не были **послушни**, але во всемъ абы **слухали** врядника княжого Богдана Волынца (АВК, XXII, 281).

У беларускай літаратурнай мове прыметнікі *послушный, непослушный* да нашага часу не захаваліся, што ж датычыцца прыметнікаў *паслухмяны, слухмяны*, якія ўжываюцца ў іх значэнні, то яны не маюць уласцівасці ўтвараць канструкцыю з родным склонам.

10. У старой беларускай мове прадуктыўнай была канструкцыя з прыметнікам *полный* і родным беспрыназоўнікавым; у сэнсава-сінтаксічную сувязь з гэтым прыметнікам маглі ўступаць самыя разнастайныя на семантыцы назоўнікі. Не маючы лексічнага абмежавання з боку залежнага слова, канструкцыя гэта шырока ўжывалася ва ўсіх стылях мовы: *глава моѣ **полна** ест росы, и кудри мое **к**раплей **но**щныхъ* (Скар., Песнь, 7); *Руце его гладкии **з**латыи, **полны** **и**цинковъ* (Скар., Песнь, 8); *Дрѣзгого днѣ рѣшивши войско тѣнѣлъ през **нѣ**который **п**одолѣ, **п**олонѣ великихъ **о**ужовъ* (Алекс., 161 адв.); *А которая **м**удрость зѣ **в**ысокости **п**ервѣи **е**сть **ч**иста, **п**отомъ же **м**ирна, **к**ротка, **б**лагопокорлива, **полна** **м**илости и **о**воцовъ **д**обрыхъ* (ВО, РИБ, VII, 106).

Без прыкметных структурных і семантычных змен канструкцыя роднага склону з прыметнікам *полный* (поўны) захоўваецца ў беларускай мове да нашага часу, пры гэтым у сувязі з агульным ростам разраду назоўнікаў, прадуктыўнасць яе, відаць, яшчэ больш павысілася, параўн.: *Пры беражку ў садзе, гдзе расла **к**рапіва, **У**гледзеу **а**гародчык, **с**цеж-камі **р**аспаты, **Повен** **к**веткаў, **с**тракатай **т**равіцы **д**ый **м**яты* (В. Д.-М. Пераклад з польск. «Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча); *Міхал **п**ытае, а ў самога **К**упіць **з**ямлю **а**хвоты **м**нога, **І** **в**очы **п**оўны **с**падзявання, **Ш**то **і**м **т**ут **б**удзе **п**анаванне* (Я. К.-с. Новая зямля).

11. З прыметнікам *потребный* у старой мове спалучаліся галоўным чынам назоўнікі *гроши, пенязи*; гэтыя канструкцыі сустракаюцца, як правіла, у дзелавай пісьменнасці: *будучи **т**ежъ **п**отребный **п**енезей, **с**пустилѣмъ **п**ану **С**таниславу **А**ндрошевичу... **п**раво **с**вое **п**рироженое* (АВК, XXII, 426); *падданный **г**осподарьский **Л**аврешъ, **б**удучи **п**отребенъ **г**рошей, **т**ую **з**емлицу... **м**не **с**пустилъ, а **отъ** **м**ене **т**ри **к**опы **г**рошей **в**зялъ* (АВК, XXII, 434).

Узнікненне ад'ектыўнай канструкцыі разгледжанага тыпу гістарычна было абумоўлена ўплывам адпаведных субстантыўных канструкцый з галоўным словам — назоўнікам ці прэдыкатыўным словам *потреба* і залежным ад яго назоўнікам або займеннікам у форме роднага склону, параўн.: *она **т**ому **Л**укашу **з**аставила **у** **ч**етырехъ **к**опахъ **г**рошей **т**ую **ш**убку, **б**о **е**му **п**ѣнязей **п**отреба **б**ыла* (АВАК, XVII, 95); *а **ч**ого **М**ихалю **п**отреба **д**о **К**лимца, **о**нъ **е**го **н**е**х**ай **п**равомъ **в**живаетъ* (АВАК, XVII, 168); *а **г**де **б**ы **к**у **р**ыкунѣ **н**евестъ **а**льбо **д**евокъ **б**ыла **п**отъреба, **т**о **р**евизоръ **п**остановити **м**аетъ **в**одле **в**еликости **б**ыдла* (ЛМ, РИБ, XXX, 557—558).

Нягледзячы на тое, што ўжыванне канструкцыі з прыметнікам *потребный* актыўна падтрымлівалася суадноснай з ёю па значэнню і структуры канструкцыяй субстантыўнай, прадуктыўнасць яе ў старой беларускай мове была невялікай, а ў далейшым гэты прыметнік наогул страціў уласцівасць падпарадкоўваць сабе форму роднага беспрыназоўнікавага.

12. З прыметнікамі *причастный, нечастный* у старой мове спалучаліся некаторыя назоўнікі; ўжыванне такіх канструкцый зрэдку наглядаецца толькі ў кніжных стылях: *Ибо **н**аше **с**лово **н**е **п**ричастно **д**уха* (ОЕВ, РИБ, VII, 687).

Прыметнікі гэтыя не захаваліся ў беларускай мове, таму і канструкцыя з імі ў наш час адсутнічае.

13. Малапрадуктыўнай у старой беларускай мове была канструкцыя роднага беспрыназоўнікавага з прыметнікам *умеетный*, запазычаным, відаць, з польскай мовы: *у многихъ посторонныхъ земляхъ бывалы и разныхъ языковъ турецкого, татарского, болгарского, сербского и волоцкого умеетны* (АВК, XXIV, 337).

Можна меркаваць, што канструкцыя гэта ўзнікла пад непасрэдным уплывам канструкцыі з прэфіксальным прыметнікам *неумеетный* плюс родны склон назоўніка, апошняя ж у сваю чаргу развілася ў выніку ўздзеяння канструкцыі з дзеясловам *не уметь* (як вядома, пры дзеясловах з адмоўем *не* ўжываецца родны склон дапаўнення), параўн.: *а отецъ игуменъ водлугъ воли своее чинечи подступомъ подъ паномъ Рошчиною, чоловікомъ права неумеетнымъ*, таковы́й лист неслушный написалъ (АВАК, XV, 61); *тые деверичичи Максимовое, а мои дякевичи, службы господарское пушкарское не умѣють*, а я службу пушкарскую добре умѣмъ (АВАК, XVII, 79).

14. Кніжная па паходжанню канструкцыя з прыметнікам *чуждый* і родным склонам без прыназоўніка была непрадуктыўнай у старой беларускай мове, сустракаецца яна рэдка ў помніках: *епископъ убо чюждѣ епископѣи, мирскѣи же человекъ отверженъ* (ОЕВ, РИБ, VII, 897).

У сучаснай мове гэта канструкцыя наогул адсутнічае.

II. ПРЫНАЗОЎНИКАВЫЯ КАНСТРУКЦЫІ

Сярод гэтых канструкцый вылучаецца некалькі разнавіднасцей у залежнасці ад таго, з якім прыназоўнікам ужываецца назоўнік (займеннік).

А. Канструкцыі з прыназоўнікам *для*

У беларускай мове XV—XVII стст. гэта канструкцыя ўтваралася толькі прыметнікам *потребный*; залежнае слова (назоўнік, займеннік) указвала на прызначэнне або на мэту прадмета, у адносінах якога праяўляецца прымета, названая галоўным словам: *а замки шляхте для обороны и мосты для безпечнейшого переезду суть потребные* (ДМА-МЮ, I, 500); *Лечь и тог розбачити надобъ для чого мирь потребный* (Кат. Будн., 66—66 адв.).

У працэсе гістарычнага развіцця беларускай мовы гэта канструкцыя значна расшырыла круг сваіх значэнняў. Акрамя адносін мэты або прызначэння, яна служыць у наш час таксама для выражэння абмежавальна-аб'ектных адносін: *Патрэбныя для суднаходства глыбіні ў большасці выпадкаў дасягаліся ўздымам натуральных узроўняў вады ў азёрах...* (П. Гал. Ад Мядзведжай гары да Белага мора); *Васіль абвясціў у калгасе ўдарны месячнік, мабілізаваў людзей і за месяц нарыхтаваў патрэбную для аббудовы колькасць лесаматэрыялу* (І. Ш. У добры час).

З такімі ж значэннямі ў сучаснай беларускай мове ўжываецца канструкцыя роднага склону з прыназоўнікам *для*, якая ўтвараецца прыметнікам *неабходны*, сінанімічным з прыметнікам *патрэбны*: *Ноччу вакол усе спяць, а ён, седзячы, слухае ціхую гаворку Ліды, якая стала цяпер неабходнай для яго* (П. Гал. Дзве сцежкі). *Марганец — мікра-элемент, неабходны для арганізма жывёл і чалавека* («Весці АН БССР», СБН, № 1, 1958).

Калі ў старой беларускай мове магчымасці ўтварэння ад'ектыўных канструкцый з формай роднага склону з прыназоўнікам *для* былі

рэзка абмежаваны з боку галоўнага кампанента, то ў сучаснай мове такіх абмежаванняў не існуе, і таму гэты від канструкцый з'яўляецца надзвычай прадуктыўным. У наш час у сувязі з актыўным ростам слоўнікавага саставу такія канструкцыі могуць утвараць шматлікія прыметнікі, сярод якіх у гэтай ролі найбольш часта сустракаюцца наступныя: *абавязковы, агідны, агульны, адзіны, актуальны, адметны, аднолькавы, асноўны, блізкі, дарагі, любы, родны, балючы, бясконцы, бяспечны, важны, выключны, варожы, вольны, выгадны, высокі, вядомы, вялікі, вясёлы, гатовы, гарачы, годны, прыгодны, прыдатны, грозны, дакучлівы, дастатковы, дастасавальны, даступны, дасяжны, дзіўны, добры, доўгачаканы, жудасны, страшны, страшэнны, жаданы, звычайны, знаёмы, зразумелы, значны, зручны, зыходны, зычлівы, калючы, канкрэтны, карысны, каштоўны, кепскі, крытычны, лёгкі, малакормны, малапрадуктыўны, мілагучны, мэтазгодны, надзейны, неабдымны, ненавісны, непераадольны, непрылазны, новы, нябачаны, падатны, памятны, векапомны, пасільны, пастаянны, патаемны (таемны), перспектыўны, прадукцыйны, прадуктыўны, прывабны, прывычны (непрывычны, нязвыклы, нязвычны), прыемны, прыймальны, прыкметны (непрыкметны, непрыметны), прыстойны, пусты, радасны, роўны, рэдкі, рызыкаўны, свяшчэнны, слабы, смачны, спагадны, справядлівы, спрыяльны, стары, стратны, сумны, таксічны, трывожны, тыповы, удалы, ураджайны, фатальны, характэрны, цікавы, цяжкі, часовы, чужы, шкодны, ясны і інш. Калі яшчэ ўлічыць, што большасць з гэтых прыметнікаў можа ўжывацца таксама з прэфіксам **не-**, то колькасць іх узрасце амаль удвая.*

Ад'ектыўныя канструкцыі з прыведзенымі вышэй прыметнікамі выражаюць звычайна абмежавальныя, абмежавальна-аб'ектныя, радзей чыста аб'ектныя адносіны: *Падкрэсліванне «паваротнага пункту» як моманту, абавязковага для кампазіцыі навелы... мы знаходзім у пазнейшых ужо тэарэтыкаў-фармалістаў* (П. Гал. Ці патрэбна нам навела?); *Пратэст гэты выказвайся адзіным для маленства сродкам — плачам, які цяжка было супыніць* (Я. Бр. Дзеля сапраўднай радасці).

Б. Канструкцыі з прыназоўнікам **до**

Канструкцыі з формай роднага склона з прыназоўнікам **до** ўтвараліся ў старой беларускай мове невялікай групай прыметнікаў; такія канструкцыі выражалі абмежавальныя і абмежавальна-аб'ектныя адносіны.

1. Прадуктыўнай і шырокаўжывальнай была канструкцыя з сінанімічнымі прыметнікамі *годный, згодный, гожий, згожий*; яна сустракаецца ў шматлікіх дзелах дакументах, якія адлюстроўваюць жывую беларускую мову таго часу: *просили мене, абымъ на иншымъ мейсцу также много грунту до гораня годного на уживане далъ* (АВК, XXIV, 447); *тамъ зъ рознымъ оружiемъ, до бою згоднымъ, панове Янъ и Томашъ Ророве... зъ засацки выпавши... били* (АВАК, XII, 490); *на той рѣцѣ суть озера, тони и затоки, гожые до ловенья рыбъ вшелякимъ начиньемъ водянымъ* (АВАК, VI, 222); *о порубанье въ той пуци на урочищу надъ рѣкою Крестицюю дерева розного бортного и до будынку згожого* (АВАК, XV, 231).

Блізкай па значэнню да разгледжанай канструкцыі з прыметнікамі *годный, гожий* была канструкцыя прыметніка *способный* (ён тут мог выступаць і ў форме вышэйшай ступені параўнання) плюс залежны назоўнік або займеннік з прыназоўнікам **до**; сустракаецца яна часцей у кніжнай мове: *А ижъ рядителя поважного синодъ потребовалъ, а тые, которые разъ плохи ся показали, не здалися до того способными, — про-*

тожъ проситъ, абы взглядомъ иншихъ выступку и неспособности тое ряду чиненье намъ было на тотъ часъ предложено (Апокр., РИБ, VII, 1536); а у одномъ мѣстѣ добрую и пожиточную, спокойную и просторную маетность **до** мѣшканья и выхованья нашего способную купить постановили (АВАК, XI, 113); хотячи оныхъ хутливыхъ и способнѣйшихъ **до** хвалы божое мѣть..., даемъ, даруемъ и на вѣчные часы записуемъ тую всю маетность нашу (АВАК, XI, 130).

У беларускай літаратурнай мове канструкцыя з прыметнікамі, утворанымі ад кораня *год-*, працягвае ўжывацца да нашага часу, праўда, сабраныя матэрыялы не дазваляюць зрабіць заключэння, што яна стала больш прадуктыўнай, чым была раней: *А малодшай падсунуў агуркі ў бляшанцы і сказаў: «Я паслужу вам, мае дачушкі, Хоць стары і не згодзен толькі да падушкі»* (В. Д.-М. Пераклад з польск. «Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча). *Ты не думай, што я да нічога не прыгодны, — некалькі з папрокам прамовіў Ян* (П. П. Камень). *Начальніцкі склад, ВУС дваццаць восем, годны да стравай службы — гэта усё ўлікі супраць мяне* (К. Кр. Мілы чалавек). *...Калі набытая рэч з цікавай вышэйкай была сама па сабе ўжо старая і непрыгодная да ўжытку, яна акуратна зрысоўвала ўзоры* (М. Л. Векапомныя дні).

Што датычыцца канструкцыі з прыметнікам *способный*, то ў ёй пасля XVII ст. адбылася замена галоўнага слова сінанімічнымі з ім прыметнікамі *здатны, прыдатны, здольны*; расшырыліся таксама і магчымасці спалучэння з гэтымі прыметнікамі залежных слоў: *Работница... проворная такая была, да ўсяго здатная* (П. Ш. «Материалы», II, 407). *А старанні будзеш, да навукі здатны, — Я прадам кароўку і кажух астатні, — Ты ж ідзі ў навуку* (Я. К.-с. У школу). *Ну, гэта хто да якой навукі здатны* (К. Кр. Хто смяецца апошнім). *Як кожны народ мае сваю нацыянальную душу, так ён мае і свой асаблівы склад (стыль) творчасці, найбольш прыдатны да гэтай душы* (М. Б. Выбр. тв., 1952 г., 377). *Вось чаму яны заўсёды, асабліва на людзях, былі вясёлыя, жартаўлівыя, прыдатныя да розных штук і забавак* (Я. К.-с. На ростанях). *Ты здольны толькі да яды...* (К. Кр. Стары і малады).

Сярод гэтых канструкцый канструкцыя з прыметнікам *здольны* больш характэрна для ўласна літаратурнай мовы, астатнія ж — для размоўных стыляў і народных гаворак.

2. У юрыдычных актах (запісы паказанняў бакоў судовай цяжбы) надзвычай распаўсюджана была ў старой мове канструкцыя прэдыкатыўнага прыметніка *готовый* (ён заўсёды выступаў у кароткай форме) і роднага склону асабовага назоўніка (або на яго месцы займенніка) з прыназоўнікам **до**; для гэтай канструкцыі характэрны аб'ектныя адносіны: *и естли будемъ тотъ овесъ ее брали и за то ей еднали, готови есмо до людей ее* (АВАК, XVII, 41). *И Сидоръ поведилъ: готовъ дей есми до техъ людей, которыи то видели* (АВАК, XVII, 346).

Часам такая канструкцыя сустракаецца з поўнай, непрэдыкатыўнай формай прыметніка *готовый*; яна выражае ў такіх выпадках абмежавальна-аб'ектныя адносіны: *Дай имъ прето що ест ихъ, бо отца мають кроль (и до отданъ и до помсты готового) дай имъ що естъ власне ихъ* (Лек. 124).

Магчыма, што першая разнавіднасць гэтай канструкцыі гістарычна развілася ў выніку эліпсіса канструкцыі прыметніка *готовъ* + выраз *ставитъ шапку* + родны склон назоўніка з прыназоўнікам **до**, якая таксама ўжывалася ў якасці юрыдычнай формулы і выражала блізкае да першай значэнне, параўн.: *они ему тое земли ни продавали, ани заставляли и естли будутъ продали, я готовъ ставлю шапку до техъ Янковичовъ* (АВАК, XVII, 68); *И Янчикъ поведилъ: будетъ ли онъ зъ волею*

жоны моее падчерицу мою взялѣ, я готовѣ ставлю шапку съ трехъ рублевѣ **до** жоны моее (АВАК, XVII, 68).

Канструкцыя кароткага прыметніка *готовѣ* і формы роднага склону асабовых назоўнікаў, якая ў XVI—XVII стст. мела пэўнае пашырэнне як адна з формул прававых адносін, у сувязі са зменаў прававых норм у далейшым не магла захавацца, што ж датычыцца канструкцыі поўнага прыметніка *готовый* і формы роднага склону неасабовых назоўнікаў, то яна працягвае ўжывацца і ў наш час, прычым ступень яе прадуктыўнасці значна павысілася дзякуючы росту лексічных разрадаў слоў (пераважна аддзеяслоўных назоўнікаў), якія могуць выступаць у якасці залежнага кампанента: *Поезд стаяѣ, гатовы да адыходу* (К. Ч. Люба Лук'янская). *Вы, мая гераіня, гатовы да развязкі?* (К. Кр. Мілы чалавек). *Тут жа стаяѣ вялікі транспартны самалёт, гатовы да ўзлёту* (М. Л. Веканомныя дні).

3. Для юрыдычных помнікаў XVI—XVII стст. была характэрна канструкцыя прыметніка *пильный* і формы роднага склону назоўнікаў, якая выражала абмежавальныя, аб'ектна-абмежавальныя або часавыя адносіны: *якожѣ видечи я пильного до службы Божей отца Григория Василевича... оддаемо церковь святого Спаса* (АВАК, XI, 42); *Амельянѣ Юшѣковичѣ... готов был учинити водлугѣ роты і сказни урядовой самотрет, будучи пилен до звиклой години и на звикломѣ мѣстѣцу* (АВК, XXXIX, 173).

У далейшым гэта канструкцыя не захавалася ў беларускай мове.

4. Малапрадуктыўнай у старой беларускай мове была канструкцыя прыметніка *повинный* і роднага склону назоўнікаў з прыназоўнікам **до**; гэта канструкцыя была абмежавана з боку залежнага кампанента групай назоўнікаў, якія абазначалі павіннасці эпохі сярэднявеччя: *панѣ Михайло Козинѣски, маршалокѣ короля его милости, оповедалѣ, ижѣ почетѣ з іменѣ своихѣ до службы военное повинныхѣ при себе не маѣтѣ, але его не указывалѣ* (ЛМ, РИБ, XXXIII, 240).

На працягу далейшай гісторыі беларускай мовы прыметнік *повинный* страціў здольнасць утвараць канструкцыю з формай роднага склону назоўнікаў, хоць сам ён ужываецца і ў наш час.

5. Прадуктыўныя канструкцыі з абмежавальнымі ці абмежавальна-аб'ектнымі значэннямі ўтваралі ў старой беларускай мове прыметнікі, пры дапамозе якіх выражаліся адмоўныя ці станоўчыя адносіны да каго-або чаго-небудзь: *лютоствивый, лацный* (з польск.), *охочий, охотный, сквапливый, прудкий, сприязливый, прихилный* і некаторыя іншыя; у якасці залежнага кампанента гэтых канструкцый ужываліся розныя па сямантыцы назоўнікі (займеннікі): *Не боудѣ нелютоствивым до подданныхѣ* (Лек. 147); *А хочѣи его и впередѣ тымѣ охотнейшого до службѣ нашихѣ и речи посполитоѣ уделати... тую суму чотыры тисѣчи копѣ... ему подтверждаемѣ* (ЛМ, ГО, 1, 110); *охотный теж до гаю и мысливецѣ бываѣт* (Лек. 11); *члвкѣ моцный а до бою охочий не замыкаѣтсѣ в мѣри* (Алекс., 411); *сквапливым до фѣканьѣ* (Лек. 147); *Члвкѣ естѣ... лацное до оупадкоѣ подношене* (там жа, 113); *видѣи ихѣ по брати сприязливыхѣ и зхильныхѣ до себе...*, *тую часть небожчика брата моего Кирья... на вечность поступилѣ* (АВК, XXI, 263); *не был прихилны до згоды Данило Купиничѣ* (АВК, XXXIX, 73).

Сярод гэтых канструкцый канструкцыя з прыметнікамі *прихильный, зхильный* сфарміравалася над непасрэдным уплывам канструкцыі з дзеясловамі *прихилитися, зхилитися*, якія кіравалі формай роднага плюса **до**, параўн.: *водлугѣ зданья и суменья своего до ближѣшой справедливости прихилившисьѣ, тотѣ тестаментѣ... при моцы оставили* (АВК, XX, 80—81); *до самое слушности прихилиющѣсѣ* (АВАК, XV, 9).

У працэсе далейшага развіцця беларускай мовы канструкцыі з прыметнікамі разгледжанай семантычнай групы сталі яшчэ больш прадуктыўнымі і ўжывальнымі. Росту іх прадуктыўнасці спрыяла ў першую чаргу расшырэнне самой лексічнай групы гэтых прыметнікаў. У беларускай мове XIX—XX стст. такія канструкцыі ўтвараюцца, напрыклад, прыметнікамі *ахвочы, ахвотны, спраўны, спрытны, трапяткі, вялы, слабы, разумны, скоры, ласы, абьякавы, ціканы, прагны, ненатольны, ветлівы, уважны, безуважны, уважлівы, ласкавы, зычлівы (жычлівы), добразычлівы, руплівы, жорсткі, востры, добры, даверлівы, прыемны, спачувальны, чулы, чулівы, чуткі, справядлівы, спакойны, строгі, патрабавальны, літасцівы, бязлітасны, варожы, зняважлівы, пагардлівы, халодны, схільны, прыхільны* і інш.; няма абмежавання гэтай канструкцыі і з боку залежных слоў: *Яны мужчыны цвёрды, — сільны маюць рукі, Да жайнеркі ахвотны, — тупы да навукі* (В. Д.-М. Пераклад з польск. «Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча); *Хоць Пятроўна і ахвоча Да любых работ, аднак За брыгадаю дзявочай Ёй не ўгнацца аніяк* (П. Папч. Пятроўна). *Яго здзівіла — як гэта яна, такая майклівая зайсёды, неахвотная да слова, так цяпер адразу адказала яму* (К. Ч. Люба Лук'япская). *Жыў адзін музыка ў свеце. Ён ад самага малецця быў да працы вельмі спраўны* (У. Д. Музыка-чарадзеінік). *Мой быў трапяткі да работы* (Я. Бр. Дзеля сапраўднай радасці).

6. Малапрадуктыўнай у старой мове была канструкцыя прыметніка *належаў* і формы роднага склону з прыназоўнікам *до*: *и некоторые новые речи, въ релѣи нашей небывалые, до нашего набоженства неналежаные, оттоля принесли* (Апокр., РИБ, VII, 1124).

Узнікненне гэтай канструкцыі было выклікана, трэба думаць, уплывам адпаведнай дзеяслоўнай канструкцыі, параўн.: *Сѣножати обаполѣ рѣки Березины належать до тыхъ селѣ* (АВАК, XIV, 3); *тотъ грунтъ зъ давныхъ часовъ до того дворца брацкога належалъ и належитъ* (АВАК, XI, 63); *А противко того дому черезъ улицу огородъ, до того дому лежащий* (АВК, XX, 374).

У далейшым гэта ад'ектыўная канструкцыя не атрымала пашырэння і зусім выйшла з ужывання.

7. Такі ж лёс мела канструкцыя з прыметнікам *уписный* і формай роднага склону з прыназоўнікам *до*; з гэтым прыметнікам мог спалучацца толькі назоўнік *братство*: *а другій домъ, также муромъ и деревомъ побудованный, вѣчностью надалѣ имѣ на тоѣ братство ихъ церковное мѣщанинъ нашъ Виленскій, брат ихъ, до того Братства уписный, Яковъ Кондратовичъ* (АВАК, IX, 146); *А мы... такъ яко и инные до того братства нашего церковного уписные особы, постерегати маемъ и мають* (АВАК, XI, 88).

У новы перыяд канструкцыя гэта перастала ўжывацца ў выніку знікнення самой рэаліі (брацтваў) з жыцця грамадства.

8. Акрамя разгледжаных вышэй ад'ектыўных канструкцый з формай роднага склону з прыназоўнікам *до (да)*, у сучаснай беларускай мове ўтвараецца рад канструкцый, якія былі невядомы ў старажытны перыяд або з'явіліся ў выніку структурнай перабудовы старых канструкцый. Так, на месцы старой канструкцыі прыметніка *подобный* плюс давальны склон без прыназоўніка — *подобный (чому?)* — у сучаснай беларускай мове шырока ўжываецца прадуктыўная канструкцыя таго ж прыметніка з формай роднага склону з прыназоўнікам *да*; яна выражае звычайна аб'ектныя і аб'ектна-абмежавальныя адносіны: *Следам бег сабака Гун, падобны да ваўка* (Я. К.-с. Макарка Навак). ... *Яна сама была падобна да прыгожай думкі-мары* (Р. М. Сын). *Тон гаворкі Дзергача быў падобны да грукату калёс на мёрзлай зямлі* (П. П. Муж і жонка).

9. Прадуктыўнай у сучаснай мове з'яўляецца канструкцыя прыметніка *блізкі* (у прасторавым і пераносным значэнні) з формай роднага склону з прыназоўнікам *да*; гэта канструкцыя часцей выражае аб'ектныя і прасторавыя адносіны: *І пачуццё, блізкае да шчаслівага задавалення, нарадзілася і пачало вырастаць у яго душы* (К. Ч. Скіп'ёўскі лес). *...Апошнія перад вайной два гады быў саадаводам і пчаларом у блізкім да раённага цэнтра саўгасе* (К. Ч. Заўтрашні дзень).

10. Прадуктыўныя тыпы складаюць у сучаснай мове канструкцыі, якія ўтвараюцца прыметнікамі *даходчывы, падаткі, прывычны, звыклы, прывыклы, звычны, дастасоўны, адчувальны, раўналежны, перпендыкулярны*; яны выражаюць аб'ектныя і аб'ектна-абмежавальныя адносіны: *Тэатр — адзін з найбольш даходчывых да мас відаў мастацтва* (К. Ч. Працаваць над драматургічным словам). *Сама да мужчынскай работы не прывычна* (К. Кр. Мядзведзічы). *Да баявой прыроды звычны...* (П. Гл. Дазорны).

11. Жывы і прадуктыўны тып складаюць канструкцыі з прыметнікамі, пры якіх залежная форма роднага склону з прыназоўнікам *да* выражае прасторавую мяжу распаўсюджання прыметы: *Яны былі адзеты ўсе ў доўгія да пят кашулькі* (З. Б. Пяць лыжак заціркі). *Рукі ў яе былі прыгожыя і прывабныя, голыя да плеч; белыя і гладкія* (К. Ч. Вераснёвыя ночы). *Да пояса мокры, цяжкай мядзведжай хадой ён чмакаў па залітым лузе* (Я. Бр. Дзеля сапраўднай радасці).

12. Многія прыметнікі ўтвараюць канструкцыю з родным склонам, якая выражае часавыя адносіны: *Хатка Яўхімавых бацькоў, стоячы на водкідзе пры выгане, была самым бяспечным, самым надзейным да часу прытулкам* (Р. М. Сын). *Як бачыш, на такім вяку Я верны буду аж да смерці* (П. Гл. Вернасць). *Паціху дрыжэў вагон, наганяў дрымату, нараджаў нейкі, невядомы да гэтага, настрой* (П. Гал. Дасужая).

13. Нарэшце неабходна адзначыць прадуктыўныя ў сучаснай мове канструкцыі, у якіх форма роднага склону з прыназоўнікам *да* выражае ступень праяўлення якасці, названай прыметнікамі: *Бачыце, паненка, хмара находзіць, — сказаў ён спакойным да фаталізму голасам* (К. Ч. Ідзі, ідзі). *Вярнуўся Сцёпка з паходу на досвіце... і, не раздзяючыся, мокры да ніткі, залез пад коўдру* (Я. К-с. На прасторах жыцця). *Халадна босай дзяучыне, Твар аж да чорнага сіні, Рукі малыя пакрэплі* (П. Гл. Эма).

В. Канструкцыі з прыназоўнікам *[отъ (одъ)]*

Сярод канструкцый гэтага тыпу ў залежнасці ад значэння галоўнага слова можна выдзеліць некалькі разнавіднасцей.

1. Прадуктыўнай і пашыранай ва ўсіх стылях старой пісьменнасці была канструкцыя, якая ўтваралася прыметнікамі *вольный, свободный, порожний, чистый, правый, розный* і формай роднага склону з прыназоўнікам *отъ (одъ)*; гэта канструкцыя выражала аб'ектныя і аб'ектна-абмежавальныя адносіны (вызваленне, назбаўленне, удаленне, адрозненне ад чаго-небудзь і пад.): *Шимко Анѣдрейковичъ, бояринъ, за листомъ его кор. мил. на боярстве держитъ волоку ото всего вольную* (АВАК, XIV, 208); *Бо той от всего того свободенъ* (Кат. Будн., 32 адв.); *и ктожъ можетъ быти чистымъ от грѣха* (Лек., 3 адв.); *онъ маєтъ быти одъ тыхъ двадцати грошей правымъ* (АВАК, XVII, 221); *ни чымъ отъ простаго дому таковыи храмъ розный есть* (ОЕВ, РИБ, VII, 935); *ажъбы земля была безпечна отъ сторонъ непріятельскихъ* (ДОИЗРК, 24); *где онъ панъ Дмитръ Пашковичъ з малжонкою своею Марыною Шепелевною, в часть небеспечный отъ поветра морового выехавши з места Виленского, мешкалъ* (АВК, XX, 195).

Тып разгледжаных вышэй канструкцый захаваўся ў беларускай мове да нашага часу. Праўда, у лексічным складзе прыметнікаў, якія могуць падпарадкоўваць сабе форму роднага склону з прыназоўнікам **ад**, наглядаюцца некаторыя змены; у ролі галоўнага слова гэтых канструкцый цяпер выступаюць звычайна толькі прыметнікі *вольны, чысты, адметны, адменны, адрозны, бяспечны*, параўн.: *Меншыя дзеці, вольныя ад хатніх работ, напайнялі класы сваімі звонкімі галасамі* (Я. К-с. На ростанях). *Дарога ішла па доўгай — з кіламетр — паляне, што ўпіралася да невяліччай рачулкі, чыстай ад лёду* (М. Л. Векапомныя дні). *Леапольд Гушка быў адметны ад тутэйшых людзей* (К. Ч. Бацькаўшчына). *Аднак Пайлюкова мана была адменнай ад простаї маны* (Я. Бр. Мой зямляк). *Мова пісьменніка — гэта не кая-небудзь асобная мова, адрозная ад народнай* (К. Кр. Аб некаторых пытаннях беларускай мовы). *Вартавы хуценька падаўся назад і застыў у цяньку на бяспечнай ад зямлянкі дыстанцыі* (М. Л. Векапомныя дні).

2. У юрыдычных помніках звычайнымі з’яўляюцца ад’ектыўныя канструкцыі з аддзеяслоўнымі прыметнікамі *дельный (делити), закупный (закупити), заставный (заставити)*; у гэтых канструкцыях форма роднага склону з прыназоўнікам **отъ (одъ)** выражае аб’ектныя адносіны, прычым характар кіравання тут такі ж, як і ў адпаведных ддзеяслоўных канструкцыях: *а братье и сынове, отъ отцовъ дельные, вси войну сами служити будутъ повинни подле статуту* (ЛМ, РИБ, XXX, 661); *Криштофъ Менчинский з ымѣнья закупного отъ Андрея Кгостомского з дворца Даровского выслалъ слугу на имя Пилипа* (ЛМ, РИБ, XXXIII, 837); *лыжокъ сэрэбрѣныхъ дванадцать, заставныхъ одъ пана Млечка въ осьми копахъ* (АВАК, XIV, 452).

Ні адзіп з прыведзеных тут прыметнікаў, якія ўтваралі ад’ектыўныя канструкцыі, не захаваўся да нашага часу, аднак мадэль гэтай канструкцыі паслужыла ўзорам для фарміравання новых канструкцый з аддзеяслоўнымі прыметнікамі, параўн.: *Як бы недавер’е было да Ганны, ці адчуванне нейкай яе няшчырасці, незалежнай нават ад яе самой* (К. Ч. Зямля). *Вытокамі яго [гумару] з’яўляюцца неад’емны ад чалавека гуманізм, вера ў будучыню* (М. Л. Сіла смеху).

3. Рэдка ў пісьменнасці сустракаецца канструкцыя з прыметнікам *немоцный* (хворы), пры якім форма роднага склону з прыназоўнікам **отъ (одъ)** выражае часавыя адносіны: *Юрѣи Семеновичъ Жаба самъ есть старъ и немоцонъ отъ часу немалого, прислалъ слугъ своих* (ЛМ, РИБ, XXXIII, 564). Аднак гэта канструкцыя была жывой у мове і захаваўся ва ўжыванні да нашых дзён, параўн.: *Ён быў пахмуры ад ранку...* (Я. Бр. На Быстранцы). *Жыў ён са сваёй адзінай дачкой-калекай, гарбатай ад нараджэння* (І. Ш. Глыбокая плынь).

* * *

Разгледжаныя матэрыялы дазваляюць зрабіць наступныя вывады:

1. Большасць ад’ектыўных канструкцый, якія былі вядомы старой беларускай мове XV—XVII стст., захаваўся без істотных змен да нашага часу.

2. Некаторыя ад’ектыўныя канструкцыі (пераважна кніжныя па паходжанню) выйшлі з ужывання і невядомы сучаснай беларускай мове: *(не)беспечный здоровья, виновный погибели, непристойный доброе славы, гордый души, заставный отъ сестры, закупный отъ братьев, дельный отъ отца, певный того, пильный року, послушный права, повинный службы, потребный грошей, причастный духа, умеетный языков, чуждый епископии* і інш.

3. Некаторыя малапрадуктыўныя ў старой мове канструкцыі ў далейшым дзякуючы колькаснаму росту лексічных катэгорый прыметнікаў і пазоўнікаў значна павысілі прадуктыўнасць або расшырылі свае сінтаксічныя функцыі: *патрэбны для будаўніцтва, неабходны для плавання, абавязковы для ўсіх, выгадны для завода, таксічны для раслін, тыповы для поўдня, строгі да сябе, патрабавальны да студэнтаў, паважны да суседзяў* і інш.

4. Некаторыя канструкцыі ў працэсе развіцця беларускай мовы падвергліся частковай замене структурных элементаў, параўн.: *способный до выхавання — здольны да выхавання, здатны да навукі; розный огъ нихъ — адметны ад іх*.

5. У беларускай мове XX ст. дзякуючы актыўнаму росту яе лексічнага складу і развіццю сінтаксічнай сістэмы сфарміраваліся многія ад'ектыўныя канструкцыі з формай роднага склону, якія невядомы старой беларускай мове XV—XVII стст.: *рады з працы, апошні з краю, крайні ад лесу, дробны з выгляду, мокры ад поту* і інш.

ПРЫНЯТЫЯ У АРТЫКУЛЕ СКАРАЧЭННІ

АВАК, VI, IX, XI, XII, XIV, XV, XVII, XVIII, XXXIX — Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею, т. VI, Вильна, 1872; т. IX, Вильна, 1878; т. XI, Вильна, 1880; т. XII, Вильна, 1883; т. XIV, Вильна, 1887; т. XV, Вильна, 1888; т. XVII, Вильна, 1890; т. XVIII, Вильна, 1891; т. XXXIX, Вильна, 1915.

АВК, XX, XXI, XXII, XXIV, XXIX — Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов, т. XX, Вильна, 1893; т. XXI, Вильна, 1894; т. XXII, Вильна, 1895; т. XXIV, Вильна, 1897; т. XXIX, Вильна, 1902.

АЛМ, I, I — Акты Литовской метрики, т. I, вып. I. Собраны Ф. И. Леонтовичем, Варшава, 1896.

Алекс. — «Александрия». — У зб. Дзярж. бібліятэкі імя У. І. Леніна.

Апокр., РИБ, VII — Апокрисис. Сочинение Христофора Филалета. — Русская историческая библиотека, т. VII, П., 1882.

ВО, РИБ, VII — Вопросы и ответы православному с папезником. — Русская историческая библиотека, т. VII, П., 1882.

ДМАМЮ I — Документы Московского архива Министерства юстиции, т. I, М., 1897.

ДОИЗРК — Документы, объясняющие историю Западно-Русского края... Снб., 1865.

Кат. Будн. — Катэхізіс С. Буднага, Нясвіж, 1562.

Лек. — Лекарство на оспалый умысл человеческий. Острог, 1607.

ЛМ, ГО, I — Литовская метрика. Государственный отдел Великого княжества Литовского..., т. I, Спб., 1883.

ЛМ, РИБ, XXX — Литовская метрика, т. I. Русская историческая библиотека, т. XXX, Юрьев, 1914.

ЛМ, РИБ, XXXIII — Литовская метрика. Русская историческая библиотека, т. XXXIII, П., 1915.

ЛС 1529 — Статут Великого княжества Литовского 1529 г. Минск, 1960.

ОЕВ, РИБ, VII — О единой вере. Русская историческая библиотека, т. VII, П., 1882.

Скар. Еккл. — Ф. Скарына. Кн. «Екклесиаст». Прага, 1518.

Скар. Иерем. — Ф. Скарына. Кн. «Плач Иеремии». Прага, 1519.

Скар. Нав. — Ф. Скарына. Кн. «Иисуса Навина». Прага, 1518.

Скар. Песнь — Ф. Скарына. Кн. «Песнь песней». Прага, 1518.

Скар. Премудр. — Ф. Скарына. Кн. «Премудрость». Прага, 1518.

М. Б. — М. Багдановіч

Я. Бр. — Я. Брыль

З. Б. — З. Бядуля

П. Гал. — П. Галавач

П. Гл. — П. Глебка

У. Д. — У. Дубоўка

В. Д.-М. — В. Дунін-Марцінкевіч

Я. К-с — Я. Колас

К. Кр. — К. Крапіва

М. Луж. — М. Лужанін

М. Л. — М. Лынькоў

Р. М. — Р. Мурашка

П. Панч. — П. Панчанка

П. П. — П. Пестрак

К. Ч. — К. Чорны

І. Ш. — І. Шамякін

П. Ш. — П. Шэйн